

## טעמי המצוות בדורנו

### [א] אמונה תמימה

שתי דרכים לנו אל המצוות. הדרך האחת היא דרך התמימות; קיום המצוות ללא כל שאלה; לפי שהמצוות גזירת המלך הן ואין להרהר אחריהן, אלא: כזה ראה וקיים! הדרך השנייה היא דרך החקירה והדרישה, ההתעמקות וההתבוננות במהות המצוות וטעמיהן.

משל למה הדבר דומה? יושב אדם והאזין לקונצרט של באך ושמע אותו בהתרגשות עמוקה. עברה עליו החוויה אשר באך מסוגל לגרום לשומעי יצירותיו. כאשר עמד המאזין לצאת לרחוב, ראה כי בחדר סמוך מפרקים מעבדה שהיתה כנראה מיועדת לאותו ערב. ניגש אל אנשי המעבדה ושאל: מה טיבה של מעבדה זאת? הראו לו שלושה-ארבעה לוחות גדולים ועל הלוחות מסומנות עקומות שונות המציינות את כל הצד הפיסיקלי של הקונצרט שהושמע באותו הערב. עקומה אחת מראה את עוצמת הקולות השונים, שניה מראה את הפרקוונציות של הגלים, ושוב עקומה אחרת מראה את הגובה של הנגינות השונות וכדומה. אנשי המעבדה אף אמרו לו כי עד מהרה יעבדו את כל הרי-שומים שרשמו בעבודה מדעית מדויקת, ואז יפתרו את החידה: מהו סוד היצירה הזאת של באך ובמה כוחה גדול עד שהיא משפיעה השפעה עמוקה כל כך על שומעיה. למחרת פותח מיועצנו את העתון ומוצא כתבה על היצירה ששמע. הוא קורא רשימה ארוכה על היחס בין באך לקודמיו ולבין אלה שבאו אחריו; תאור של כל ההתפתחות ההיסטורית ביצירה המוסיקלית; מי ומה השפיעו על באך ואיך הוא השפיע על הדורות שבאו אחריו. בעתון אחד הוא מוצא תאור של השיטות של הקומפוזיטורים השונים, מי נותן יותר משקל לשיטה זו ומי יותר לשיטה אחרת של יצירה מוסיקלית. והאיש המוסיקלי התמים עומד נדהם. אין הוא מרגיש כי מה שראה במעבדה או מה שקרא במאמרים השונים עומד באיזה קשר שהוא עם אותה חוויה נפשית שהיתה לו

ועם הרגש העמוק שהוא חש שעה שישב והאזין לקונצרט בליל אמש. המשל הזה יוצא ללמד על מקיימי מצוות ועל העוסקים בטעמי המצוות. יש הדומים לאיש אשר שמע בתמימות את הקונצרט ואשר חי חוויה עמוקה שעה ששמע את נגינתה של היצירה המוסיקלית הנהדרת. הללו אינם מסוגלים או אינם רוצים כלל לדעת מנין באה חוויתם הדתית. האיש התמים הנהנה הנאה בלתי אמצעית מבאך אינו רואה כל קשר בין רגשותיו ובין הצד הפיסיקלי שבדבר, הוא אינו רואה כל קשר בין רגשותיו ובין הצד ההיסטורי שבדבר ואף אין הוא רואה כל קשר בין רגשותיו ובין הטכניקה של המוסיקה. בשבילו קיים רק דבר אחד: הלא היא החוויה שאותה הוא חש ואותה חי. אדם זה אומר: אין אני רוצה לדעת מדוע ניתנה מצוה זו ומצוה אחרת, לדידי מספיק שהמצוה יצאה מפי הגבורה. אני מקיים אותה כי הנני מצווה לקיים אותה. אני מרגיש את הקשר העמוק ביני לבין הקדוש־ברוך־הוא בזמן שאני מקיים את המצוות. זה לי כל אושר חיי. אין לי כל כוונה פרט לזו. אין לי כל צורך לשאול שאלות על טעמי המצוות.

יתכן לומר – במידה שמותר להשוות דברים אנושיים עם דברים שבין אדם למקום – שכשם שהמאזין התמים לקונצרט היה מוצא יותר חן בעיני באך מאשר כל האנשים המהרהרים אחרי יצירתו, כך גם מקיים המצוות לתומו רצוי ומקובל לפני ה' יתברך יותר מאלה החוקרים, הדורשים ובודקים טעמי המצוות. ברם, אפשרות זאת אינה ברורה כל עיקר. עובדה היא כי התורה עצמה מציינת ומטעימה טעמי מצוות ("למען תזכרו"; "למען ינוח עבדך כמוך" וכיוצא בהם הרבה). זאת ועוד: רק מיעוט־שבמיעוט של אנשים מסוגל היום לומר כי הוא מקיים את המצוות רק מתוך כך שהן מצוות הבורא. אופיו של אדם הוא מידיו של הקדוש־ברוך־הוא. הוא ברא את האדם בדמותו ובצלמו וקבע בו תכונות להיותו דורש ומתעמק, מחפש את האמת, חוקר ובודק. וכמו שהוא נטע בו את הרצון הזה בכלל, ככה הוא גם קבע לו להשיג ולהבין מדוע ולמה ניתנו לו החוקים והמשפטים, התורות והמצוות.

ולפיכך, גם אם אנחנו משבחים את האיש התמים, אין אנו מצדנו פטורים מלחקור ולדרוש אחר תשובות מספיקות לשאלות הטבעיות

המתעוררות בקרבנו. אין אנחנו יכולים לראות את עצמנו בני־הזרין מלעשות זאת בייחוד בדור נבוכ זה שאנו חיים בו, דור שהוא שואל ושואל ואינו חדל מלשאול, דור אוֹבד דרך, ששומה עלינו לעזור לו למצוא את נתיבו.

### [ב] המצוות לצרף את הבריות ניתנו

השיטות לחקר טעמי המצוות מרובות הן. במה שונה איפוא שיטתי, שהסברתי בספרוני "מצוות למה נתנו", משיטות אחרות? אומר: יחודה הוא בכך שאין אני מוכן לקבל טעמי מצוות היוצאים מן הפרט אל הכלל. כלומר, המיבנה של דת ישראל אופייני בזה שהוא תופס ומקיף את חיי האדם מישראל מיום הלידה ועד יום המוות ומן הבוקר ועד הבוקר, פשוטו כמשמעו. לפיכך אין לנסות להבין דת זו מתוך הסבר של עשרה, מאה או אפילו אלפי פרטים. קודם כל דבר יש לשאול את השאלה היסודית: מה ראתה תורתנו הקדושה בגישתה העקרונית הזאת? במילים אחרות: מדוע נתנה לנו התורה את שהיא רצתה לתת לנו בראש־ראשונה בדרך של מצוות מעשיות? הקשר של האדם מישראל עם עולם המצוות אינו דבר שבמקרה. מצוות התורה מלוות אותנו מן הלידה ועד המוות, ומן הבוקר משך כל היום וכל הלילה עד לבוקר החדש. חיו של אדם מישראל מתחילים במצות המילה והם מסתיימים בזמן שאומרים יחד אתו, או לפחות לפניו פסוקי צידוק הדין. יומו של אדם מתחיל מיד כשעיניו נפקחות מתוך תפילה, שנוסחה בצורה המאפשרת אמיתה עוד לפני נטילת ידיים; מסיימים את היום בקריאת שמע על המיטה. ובין אמירה זו לאמירה זו — כל מה שאדם מישראל עושה, בין אם הוא לובש מלבושיו, בין אם הוא אוכל ושותה, בין אם הוא עובד עבודתו החילונית ובין אם הוא עושה דבר שבקדושה, כל הזמן כולו המצוות מתלוות אליו. בדור איפוא, שהשאלה הראשונה והיסודית היא: מדוע בחר הקדוש־בדוך־הוא שנתן את התורה לישראל במערכת כזו של מצוות? בטרם אענה על שאלה זאת חייב אני להעיר כי אתן את תשובתי במיטב כוחותי. אבל יודע אני כי ייתכן שאין הצדק אתי. לא קיבלתי את התשובה מפי הגבורה ואם דוחים אותה אין דוחים את האמת הנצחית.

חית שבמצוות. שאם ימצאו דברי דחויים, יש דברים נכוחים וטובים מהם שאינם דחויים, והמצוות שאנו מצווים עליהן מפי הגבורה שרי-רות וקיימות.

שיטתי מבוססת בראש וראשונה על המימרה המפורסמת במדרש בראשית רבה, ראש פרשה מ"ד, מימרה שנאמרה על ידי רב: "לא ניתנו המצוות אלא לצרוף (או כמו שקדמונו היו רגילים לבטא: לצרף) בהן את הבריות". לשם מה רוצה הקב"ה לצרוף אותנו? על כך משיבה התורה במפורש, שכן נאמר לנו בשעה שנהיינו לעם: "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש". מימרתו של רב ופסוק זה שבתורה יש בהב תשובה על שאלתנו. המצוות המלוות אותנו מן הלידה עד המיתה ניתנו כדי לחנך את העם להיות במרוצת הזמנים לממלכת כהנים וגוי קדוש. העם שיצא לחירות אחרי מאות שנים של עבדות וקיבל את התורה לא היה מסוגל להיות "ממלכת כהנים" בלי חינוך מתאים. אולם הוא היה מסוגל לקבל אותו חינוך כדי שיתפתח לממלכת כהנים וגוי קדוש. התורה שמה לפנינו את המטרה העילאית והיא אף נתנה לנו את האפשרות להגיע אליה.

כל פדאגוג יודע כי קיימות שתי אפשרויות תאורטיות לחנך בני-אדם. האפשרות האחת היא שהמחנך יציג לפני החניך את המטרה התינוכית ויסביר אותה חזר והסבר עד שיושפע החניך וישיגנה. האפשרות האחרת היא ללוות את ההסברות בתרגילים, שמטרתם לש-נות את הרגלי החניך ולכוונם כיוון נכון עד שיגיע למטרה הרצויה.

הדרך הראשונה עשויה להצליח רק בחוג מצומצם מאד. הורים שיש להם בן יחיד, מורה שיש לו כיתה של חמישה או שמונה ילדים, יכול אולי לחשוב שיצליח בדרך הראשונה. אבל מי שצריך לחנך עם שלם, מי שצריך להביא דורות אחרי דורות (ובדור הראשון כבר שישים ריבוא גברים לבד מטף) למטרה עילאית, אינו יכול להסתפק בהסב-רים מופשטים. הוא מוכרח ללכת בדרך של חינוך על ידי עשייה יום-יומית, בדרך של חינוך המראה לבני אדם מה לעשות ואיך לעשות עד שטבעם יתרגל לעשות את המעשה הנכון והרצוי.

טבעו של עם ישראל היה צריך להשתנות בטרם יהיה ממלכת כהנים וגוי קדוש. ולפיכך התחיל החינוך בהשפעה על כל טבעם. "יצר לב

האדם רע מנעוריו". כולנו נולדים אגואיסטים. הילד חושב כי כל הנעים לו והטעים לו שייך לו. הוא רשאי לקחת את הכל. התחשבות בזולת זרה לו. חינוך המוני אינו יכול להתחיל בהשגת התחשבות זו. הבאת בן-אדם להתחשבות מתמדת בזכויות הזולת, תפקיד קשה ותהליך ממושך הוא. אבל פי כמה קשה להשיג לא רק התחשבות בזכויות הזולת כי אם ויתור על זכויות עצמיות למען תתלולת יותר ממה שמגיע לו. יצר האדם כלל אינו נוטה לכך, אבל ניתן הדבר להשיגו אם משנים את היצר. לפיכך עיקר כוונת המצוות היא להרגיל את האדם להשתלט על היצר ולא לתת ליצר להשתלט עליו. יש דתות הדורשות מן האדם לעקור את היצר. לדין נחשב היצר למעשה שטן. הן ראות כאידיאל את האדם הפורש מן החיים והולך למנזר, את המוותר על סיפוק יצר האכילה, ועוקר מתוכו יצר הרכושנות ויצר המין. אין זו דרכה של היהדות. היהדות מחייבת את היצר, אבל דורשת היא מן האדם להשתלט עליו ולכוונו.

### [ג] כיבוש היצר

אדגים את דרישת היהדות, הבאה לידי ביטוי במצוותינו, בשלושת היצרים החשובים ביותר. היצר המופיע אצל האדם מראשית ימי חייו, הוא יצר האכילה. תפקידו של יצר זה הוא לשמור שכל בעלי חיים ישאר בחיים. אין חיים בלי אוכל, וכדי שבעלי-החיים יעסקו באכילה ויקיימו חייהם ניתן בהם יצר חזק לאכול. היצר הזה שבא לשרת את קיום האדם יכול גם להשתלט עליו ולשעבד אותו. מהכרה אישית ומהכרה היסטורית ידועים לכולנו אנשים זוללים וסובאים או אנשים אשר לדעת הכל תפוס חלק גדול מזמנם בהתעניינות מתמדת במה שיאכלו. הללו אין להם אידיאלים, אין הם מגלים התעניינות רוחנית כלשהי, רחוקים הם מכל רגש אנושי. לידם הכל סובב סביב השאלה איך למלא כריסם.

היהדות אינה מסתפקת בחינוך בניה לא להיות זוללים וסובאים. ההשתלטות על יצר האכילה היא גם מטרה כשלעצמה וגם אמצעי למטרה יותר חשובה. השתלטות על יצר פרימיטיבי זה היא אחת הדרכים שבהן התורה מביאה את היהודי לידי התגברות והשתלטות על

היצר בכלל. משחר נעורינו אנו מצווים לשאול את עצמנו כל אימת שאנו רוצים לאכול דבר־מה, אם המאכל הזה מותר לנו או אסור; אף אם המאכל הוא מן המותרים באכילה עדיין יש לשאול אם הוא מותר גם ברגע זה. אולי הוא מאכל חלב ואנו אכלנו בשר וחיבים לחכות עד שיתעכל הבשר שבמעינו, או אולי יום תענית היום ואין אנו יכולים לאכול כאוות נפשנו אף שהמאכל העומד לפנינו מאכל כשר הוא. ואפשר שעדיין אין אנו יכולים לאכול לחמנו מפני שעוד לא נטלנו את ידינו ועוד לא ברכנו ברכה שאנו חייבים לברך, או טרם התפללנו, או טרם שמענו תקיעת שופר אם ראש השנה היום. כל הדברים האלה מרגילים אותנו לשהות זמן־מה ולהפסיק בין הרגע שבו תובע אותנו היצר לספק אותו לבין הרגע שבו אנחנו ממלאים דרישתו. הפסקה הזאת בין הרגע שבו היצר תופס אותנו ובין הרגע בו אנו ממלאים את דרישתו, היא המכריעה. היא ההופכת את היצר לרצון. שכן הרצון דומה ליצר בכך שהוא מביא את האדם לפעולה, אך מכל מקום שונה הוא מן היצר תכלית שינוי. היצר מביא את האדם לעשות דברים בעל־כורחו, גם כשהוא יודע היטב שלאחר מעשה יתחרט על מעשהו כעל מעשה לא טוב. ואילו הרצון הוא הגורם המביא לפעולה אחרי שת־קתו עברה את מסגרת המחשבה. דיני המאכלות מחנכים את האדם לאותה הפסקה ברוכה שבה ניתנת לו שהות לבדוק ולבחון את אשר לפניו. ובזאת מרוממות המצוות את היצר לרמת הרצון. אם זאת היא אחת המטרות המרכזיות של מערכת המצוות בכלל ושל דיני מאכלות בפרט, הרי אין לנו לדון במציאת טעמים לפרטי המצוות.

יתכן שצודקים אלה המוצאים הסברים לפרטים, כמו רבי שמשון הירש ז"ל, שלדעתו אכילת דם וכן אכילת חיות טורפות היו משפיעות על האדם להידמות לחיה טורפת. אפשר שכן הדבר ואפשר שלא. אינני נכנס לפולמוס. אם נכונה דעתי כי שיטת דיני האוכל מכוונת בראש וראשונה לחנך את האדם משחר נעוריו להשתלט על יצדו, כי אז על שיטה זו להתממש בדינים החלים על פרטים מסוימים. ולא חשוב כל כך אם הפרה מותרת והארנבת אסורה, או הארנבת מותרת

והפרה אסורה. אחד משני האיסורים היה צריכה התורה להטיל עלינו. ואם היתה סיבה מיוחדת ללכת בדרך הראשונה או השנייה — אינני יודע ואינני מחוייב לדעת. גם אם אני רוצה להסביר הסבר שלם את שיטת המצוות.

שלימות השיטה הזאת בולטת גם בכל יתר הדברים החילוניים שאנחנו מטפלים בהם במשך היום. בזמן שאנו מתלבשים איננו יכולים להתלבש בלי לשאול את עצמנו אם יש שעטנו במלבושינו אם לא, אם יש ציצית או לא. בזמן שרוצים אנו לספר את הזקן איננו יכולים לעשות זאת כמו מיליוני אנשים אחרים, אלא בצורה המותאמת לדינים. אנו נמצאים כל הזמן במשטר של חינוך חזק שמגמתו — השתלטות על היצר במקום שהיצר ישתלט עלינו.

היצר היסודי השני בשלושת היצרים שמנינו הוא יצר המין. אם תפקידו של יצר האכילה הוא לדאוג לקיום הפרט, תפקידו של היצר המיני הוא לדאוג לקיום הכללי, לקיום בעלי החיים לדורותיהם. גם את היצר הזה אין התורה דורשת לעקור; היפוכו של דבר, בניגוד לאיש ההולך למנזר ובניגוד לכומר הקתולי אשר אסור לו להתחתן — אנו נדרשים להתחתן ונחשבים כבלתי שלמים אם בגיל ידוע איננו משתדלים להגיע לנישואין. אבל אנו מוקפים וגדורים בעולם מלא של איסורי עריות ודיני טהרה. דינים ואיסורים אלה נוהגים לפני הנישואין, בשעת הנישואין ובמשך כל חיי הנישואין. שיטה שלמה של מצוות ואיסורים משיגה שוב אותה מטרה שעמדנו עליה קודם: היא מרימה אותנו מעל היצר, היא עוזרת לנו להפוך את היצר לרצון. הדינים החלים על חיי נישואין מביאים לידי כך שכמעט חצי הזמן של הנישואין קיים רק איחוד נפשי ורוחני ולא גופני בין שני בני הזוג. גם כאן אנו רואים אמצעי ומטרה הבאים כאחת. לפחות באותה מידה שדיני טהרה מהווים אמצעי לחינוך העם, הם מהווים מטרה. כי הנישואין המביאים בחצי הזמן לאיחוד נפשי ורוחני בלבד נותנים אופי אחר לגמרי לחיי הנישואין ממה שאנו רואים בעמים אחרים ובדתות אחרות. אין זה מקרה שבמשך כל הדורות — עד שהתחילו אנשים מישראל לאסוננו לזלזל בדינים אלה — היו חיי המשפחה של היהודים לאות ולמופת בכל העולם. בתוך עמים שמוסריותם היתה ירודה מאד

והניאוף היה עלילה לקומדיות ולא לטרגדיות בספרות. ישבו בני ישראל אל וטהרת משפחתם היתה למופת. כל בית בישראל היה בית מקדש מעט. עד שפרצו גדר והתחילו לזלזל בדינים ובאיסורים הללו וירדו לדרגתם של עמים אחרים.

וקיים יצר יסודי שלישי באדם: היצר הרכושני אשר תפקידו החיוני בי הוא קידום הכלכלה והמשק. אבל גם הוא רצוף מכשולים רבים וקשיים ועלול להביא לשעבוד האדם. מי שנשתעבד ליצר הזה חושב שהכל מותר לו. החוק הפלילי מזהיר אותו מפני רמאות, מעילה וכד' וקובע גבול ליצר הרכושני. אבל בתוך הגבול הזה כשאנאה עוד אינה נהפכת לרמאות יש חושבים את עצמם "מוכשרים" או "פקחים" כשהם מתעשרים על חשבון הזולת. גם כאן באה התורה ומחנכת אותנו במצוות ואיסורים להשתלט על יצר הרכושנות ולהפוך אותו לרצון. לפי הגדרת החוק הרומי "בעלות" היא הזכות שעל פיה יכול אדם לעשות עם החפץ שבבעלותו ככל העולה על דעתו. באה התורה וקובעת כי בעלות במובן זה אינה קיימת כלל בישראל. כל בעלות שלנו היא משועבדת לכלל. אין אנו יכולים לקצור את שדותינו בלי לחשוב על לקט, שכחה ופאה. אין אנו יכולים לאסוף את היבול וללקוט את הפירות שלנו בלי לקחת בחשבון את התרומות והמעשרות. אין אנו יכולים לטפל בהגדלת רכושנו ורווחינו בכל יום שהרי מצווים אנחנו: "בחריש ובקציר תשבות". דיני שמיטה ויובל מגבילים את חופש הפעולה שלנו. ולפני עור לא תתן מכשול" מרחיק לכת הרבה יותר מאיסורי אונאה המפורטים בחוק. גם כאן הדרישה אינה לעקור את היצר ולהתבטל ללא כל עשייה, אלא להשתלט עליו ולכוונו כמו בשני היצרים האחרים, יצר האכילה ויצר המין.

עם ישראל מתגלה איפוא לפנינו כנתון בתהליך של חינוך מתמיד בכל דור ודור כדי להעלות את ישראל למדרגה של "ממלכת כהנים וגוי קדוש". החינוך הזה מדריך אותנו בכל רגע ורגע של חיינו, כי הוא מתייחס לשלושת היצרים החזקים ביותר. הוא מווסת ומזקק ומצרף מידותינו על ידי הכוונת שלושה יצרים אלה, והוא מסגל את האדם לטהר את כל מידותיו על ידי כיבוש היצר בכלל וכיבוש היצרים בפרט הפועלים בכל חלק מחיי האדם בפרט.



### [ד] חינוך הדור על ידי המצוות

דורנו עומד בפני תפקיד קשה מאד. עליו לאחד לעם את נפוצות ישראל שבאו לארץ ישראל בקיבוץ הגלויות שבימינו. הדבר הזה אינו עשוי להצליח בידינו אלא אם כן ניגש לתפקיד הזה בכלים המתאימים. יש מי שחושב שהמכשיר המתאים לכך הוא הצבא, כי החיים המשותפים בצבא במשך מספר שנים, המשמעת המשותפת, החוויה המשותפת, החינוך המשותף, יביאו לידי כך שהעם יתאחד ומקיבוץ גלויות יהיה לעם אחד ואחיד.

איני שותף לתקוה זו. אנו קולטים לתוכנו אנשים בעלי תרבויות שונות, בעלי מנהגים שונים, בעלי מחשבות שונות והרגלים שונים, ובמקום שנעשה לאיחודם על-ידי הדגשת המכנה המשותף לרובם, היינו אותו חינוך שניתן לעם הזה מדורי דורות, העולם אשר הביאוהו עמם כאוצר המנוצר מן הגלויות השונות, הרי יש כאלה שאינם רואים כל חשיבות במכנה המשותף הזה ויש כאלה אשר אפילו עושים הכל לעקור ולשרש את המשותף הזה מן העולם. עם עקירה זדונית זאת נעקרים ממילא שרידי תרבות ישראל, שהעם שמר עליהם מדורי דורות ואשר שמרו על ייחודו הלאומי.

דרך זו סכנתה מרובה. ואם דורנו שואל: מהו הדבר החשוב ביותר בשבילו בין טעמי המצוות, הרי התשובה היא אחת, גם למאמינים בתורה מן השמים וגם לכופרים בכך. שהרי מי שאינו מאמין במקור האלוהי של מצוות, יאמר שכביכול ה"עם" הוא שפיתח באלפי שנים שיטה מורכבת זו של מצוות ונוהגי חיים מקיפים: משישאל כיצד זה נעשה הוא יענה: "רוח העם" הביא לידי כך. לאמור: המצוות האלה והלך חיים זה הוא הדבר המתאים לרוחו ולאופיו של העם הזה. כי הסבר אחר לתופעה מופלאה זו אינו אפשרי גם באופן תיאורטי. או שמקבלים את דעתנו ואומרים: אולי לא התאימה מערכת מצוות זאת לרוח העם, אבל העם קיבלה על עצמו מפני שמצא עצמו מצווה על כך מלמעלה וענה ואמר: "נעשה ונשמע". אם אין מאמינים בכך כי אז רק העובדה שתחיקה זו התאימה לרוח העם יכולה להסביר את יצירתה ואת קבלתה. ולפיכך אם רוצים לחנך עם השב ומתקבץ לארצו מארבע

כנפות תבל, אי אפשר לעשות זאת אחרת מאשר על ידי בנייה על המכ"נה המשותף הזה הנקרא אצלנו מצוות ה' והנקרא אצל אחרים "רוח העם".

בדורות אחרים אפשר שטעמי מצוות אחרים חשובים יותר. אולי יש זמנים אשר בהם הסמליות שבמצוות יותר חשובה ואולי יש זמנים אשר בהם הצד ההיסטורי יותר חשוב וכו' וכו'. לדורנו בודאי החשוב ביותר הוא החינוך הכללי, הקולקטיבי והכל-עמי של שיטת המצוות שלנו.

### שבת

ונדגים את דברינו. הנה מצות השבת. חייבים לתת לה למצוה זו בכל הסבר של טעמי המצוות מקום מרכזי בגלל רב גוניותה ובגלל חשיבותה היוצאת מן הכלל. אין להסביר את השבת הסבר אחד, כי אם כמה וכמה הסברים. לשבת חשיבות גדולה בשינוי אופיו של העם. עם שלם שובת, לפי פקודה חד-פעמית, בכל שבת משבתות השנה. הוא שובת גם כאשר לפי כל החישובים הכלכליים-כספיים אין יום זה מתאים כלל לשביתה ולמנוחה. ברור שמצוה זאת משפיעה הרבה על אופיו של העם הזה. מדי שבוע חוזר העם ונזכר כי חשובה הנשמה היתירה מכל דבר חומרי. השפעת השבת על אופיו של העם איננה בהמעטת חומרנותו בלבד. בספרי "מצוות למה ניתנו" הזכרתי את השיר המפורסם של המשורר היינריך היינה, "שבת המלכה". המשורר משווה את היהודי לכלב נרדף, אשר פעם אחת בשבוע הוא הופך לנסיך ומקבל את כל הזוהר וההוד של בן-מלך עם כניסת השבת. היינה היה משורר, ואף על פי שהמיר את דתו הבין מעוררו את המהפכה הנפשית שהשבת מעוררת בנו מרחק כל הדינים שהיא מלאה בהם כרימון. המהפכה הנפשית הזאת מתחילה להתחולל בקרבנו עוד לפני השבת בהכנותינו לקראת שבת. כשאנו לובשים בגדי השבת, מוציאים מכיסינו כל דבר היכול להיות "מוקצה" ומבערים את החולין מתוך ביתנו ומעל שולחנו, מסדרים את הדירה, מהדרים בלבוש, מטהרים את עצמנו לכבוד השבת הממששת ובאה. יחד עם ילדינו אנו הולכים לבית-הכנסת, שרים ושמחים, שבים לבית שם דולקים

נרות השבת, מברכים את השבת ומקדמים אותה בקידוש ובכל הזוהר החיצוני כפי שכל אחד יכול לשוות לביתו. באה שבת, חדלנו לעבוד, עכשיו אנחנו מתמסרים לדברים שבקדושה. לומדים ומלמדים את הילדים. בבוקרו של שבת גם אלה המתפללים ביחידות בימות החול – באים לבית האלוהים, שומעים במשותף קריאת התורה ודברי נביא. כל הדברים האלה אשר אנחנו עושים, מוציאים אותנו לגמרי מתוך כל אורה חילונית. זאת ועוד, ביום זה בטלה התלות ובאים עצמאות ושיון לעולם. עשירים ודלים נפגשים כשווים בשווים. בעל בית הה"ר רושט עם פועליו, בעל האחוזה עם אריסיו, אנשים שיש להם עמדה ואנשים ללא עמדה, הולכים יחד ומתפללים יחד. ואם כהן הוא, גם אם הוא בין האנשים אשר אין להם כל עמדה, הרי הוא המברך את הציבור, הוא העולה ראשון לתורה; אם תלמיד חכם הוא – הרי הוא העומד על-יד הכותל המזרחי; אם הוא "בעל ברית" או חתן או יום זכרון לו ("יאהרציט"), הוא עולה לתורה, גם אם יש אנשים אחרים מכובדים יותר. שוויון גמור היא מידת היום. יש להוציא מלבם של אלה הרואים בשבת רק יום של מנוחה סוציאלית, מנוחה מעבודה. טעות גסה הם טועים. סידור יום מנוחה "בתור" בימים שונים של השבוע, על מנת שהעבודה לא תשבות "בחריש ובקציר" ובתחבורה, אינו תחליף לשבת כלל וכלל. רק שבת המושגת את כל המיבנה של החיים, שבת ביום אחד ואחיד לכל היהודים, שבת בלי תלות ושבת המבטלת אבל יחיד ואבל רבים, שבת המוציאה את כל העם מחומות ריות – רק שבת כזאת יכולה לעורר אותה המהפכה שהיא מעוררת בנו. נתאר לעצמנו מה יוכל דורנו לפעול אם נבין להחדיר טעמי מצוות אלו ועל ידי זה נחזיר עטרה ליושנה ונחנך את כל העם לאיחוד נפשי המושרש בערכי היהדות.

#### התפילה

צדדים בדומה לאלה שמנינו בשבת בולטים גם בטעמי מצוות אחרות, ומכאן חשיבותם היתירה לדורנו. נקח למשל את התפילות. כל דור ודור וכל יהודי יכול לגלות בתוכן עולם מלא. לדור זה של תחיית העם מראות התפילות את פניהן כמחנכות העם. לעתים קבועות ובנוסף

קבוצה מצווה היהודי להתפלל בין אם לבו מעירר אותו בין אם לאו. יותר משהתפללות באות לבטא את שבלבו הן באות להכניס ללבו תוכן אלוהי מאד נעלה. האדם חושב על עצמו — בא נוסח התפילה ומטיל עליו לחשוב על הכלל כולו. האדם דואג דאגותיו — מעמידה אותו התפילה מול דאגות העם. רוצה הוא להתפלל לרפואתו או לרפואת קרובו, רשאי הוא לעשות כך, אבל תפילה פרטית זו באה אחר כך שהתפלל לרפואת הכלל. רוצה הוא להתפלל תפילה פרטית אחרת רשאי הוא להשמיצה אבל מקומה הוא בברכת "שמע קולנו" בסוף כל התפילות לטובת הכלל. אילו היתה מערכת התפילות עומדת לבדה כמכשיר לחינוך נגד ההפרזה בהחשבת ה"אני" ובעד הדגשת ההשיבות של הכלל, גם אז היה הדבר חשוב מאד. אולם חשוב הוא פי כמה כשהחינוך באמצעות התפילות מופיע כחוליה בשרשרת כל המצוות המעמידות אותנו מול אותם העקרונות. בנידון זה עומדות התפילות בשורה אחת עם לקט, שכחה, פאה, מעשר, שמיטה יובל וכל התחיקה הסוציאלית המסועפת. אבל הגורם החינוכי מתבטא כאן גם בכיוון של חינוך היסטורי. מ"הודו לה" קראו בשמו" ועד שירת הים אנו עוברים על כל חלקי דברי ימי עמנו. בהלל הגדול ובהלל המצרי<sup>1</sup> אנו נוגעים בהם, "הבט משמים וראה כי היינו לעג וקלס בגויים", "ועתה נשארנו מעט מהרבה ובכל זאת שמך לא שכחנו". פסוקים אלה מן "התחנון" מזעזעים אותנו כל אימת שנאמרם.

התפילות משלימות בחינוכנו את מפעלם של חגי ישראל ומועדיה. החגים והמועדים מכריחים אותנו שנה שנה לחיות מחדש את גורל עמנו מן היום אשר בו רואה כל אחד "את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים" עד שכל המצוות המעציבות בשלושת השבועות של ימי בין-המצרים ובעיקר בט' באב מעוררות בנו את הרגש כאילו אנו גורשנו מארצנו ואנו היינו עדים לחורבן הבית. דיני האבל בימי הספירה מעוררים את הזדהותנו ההיסטורית עם הדורות שקדמונו ופורים יחנוכה מחזקים את רוחנו וכוחנו באמונה בנסים ונפלאות.

<sup>1</sup> הלל הגדול הוא פרק קלו' בתהילים. טעם השם ראה בנמ' פסחים ק"ה. הלל המצרי הוא מזמורים קיג—ק"ה, שאנו אומרים בראשי חודשים ובמועדות.

### חגים ומועדים

התורה והמצוות הסוציאליות, התפילות, החגים והמועדים, מגמת כולם יחד לחנכנו לראות את האנוכי באספקלריה נכונה כשהוא עם הזולת, עם כלל האנושות ועם עמנו בכל הדורות. כל זה נעשה לא על ידי הטפה כי אם על ידי מצוות מעשיות התופסות את כל האדם. לא מספיק לומר "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים", צריך להיות את החוויה של שבת עם ביטול כל התלות כדי להרגיש את ההבדל בין עבדות לחרות ולהסיק מזה גם את המסקנות לימות השבוע. "ואהבתם את הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים" כרוכה בו מגמה אשר לקראתה צריך לחנך אותנו הזכרון החי של דברי ימי עמנו. אף כל שאר הצווים הקשורים עם "זכר ליציאת ממצרים" משלימים את החינוך המבוסס על עובדת היותנו עבדים בתחילה עד שגאלנו מלך מלכי המלכים והוציאנו מעבדות לחרות. חווית הגאולה נעשית מוחשת על ידי כל הדינים והאיסורים של חג המצות, כשם שחווית העבדות, הסמלים של "זכר לטיט", הם לפני עינינו.

ועוד דבר חשוב למדים אנו מן החגים. כתבתי בחוברתי "על ההשגחה במקרא" שבפסוק הראשון שבתורה אנו מכירים את ה' כבורא הטבע וביבור הראשון מעשרת הדברות — כאלוהי ההיסטוריה<sup>1</sup>. אותו צירוף חודר ללבנו בחינוך. פסח: "מצה" כזכר ליציאת מצרים, ובמצוות העומר מתגלה אלוהי הטבע. שבועות: בכורים (בורא הטבע) ומזן תורה (אלהיסטוריה). סוכות: ארבעה מינים (בורא הטבע) וסוכה (אלהיסטוריה); ("בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים"). כמה מדלדלים את חגיגת כל אלה המורידים אותם לדרגה של חגי הטבע בלבד, ללא אל ובוודאי ללא כל חינוך להכרת ה' כשולט בטבע ובהיסטוריה. עד מה חשוב לדורנו, לדור השבט לטבע ושב להיות נזש להיסטוריה במקום שהיה רק נזש להיסטוריה, להתחנך כרעיונות אלה בשלימותם, לכל צדדיהם. דורנו חייב להכיר טעמי מצוות אלו ולהתחנך על פיהם.

<sup>1</sup> ראה לקמן בעמוד 285.

### קדושת חיי היום יום

מכל יתר טעמי המצוות המשתלבים לגישתנו הכללית נזכיר עוד, בחינת "אחרון אחרון חביב", את ריבוי המצוות הקשורות לחיים החיי-לונניים. מצוות אלו מאפשרות לנו לקשור קשר הדוק בין קודש לחול עד שכל חיינו יהיו קודש. אין אכילה ואין שתייה בלי מצוות ובלי ברכות ובלי כיסוי ראש. השכיבה והקימה מלוות תפילות. לבוש וגילוח מביאים אותנו למגע עם הדת. עבודתנו המקצועית מוקפת דיני השע-בודים הסוציאליים ואיסורי כלאים וערלה; איסורי הלנת שכר ואיסורי רבית (אשר התרתם במקרה של ה' ת-ר-ע"ס קא דורשת בדיקה מדויקת אם אמנם עיסקא לפנינו או הלוואה לתמיכה הדורשת גמילות חסד בלי רבית) וכדומה. אם לא נתפס לשיגרא — שהיא האויב הרא-שון במעלה לתורתנו — ונשווה לנגד עינינו תמיד מערכת מצוות אלו, יכולים אנו להגיע לקדושת כל חיינו ולעליה למדרגה של "ממלכת כהנים וגוי קדוש". דורנו המנסה להיות מחדש עם קדוש על אדמה הקודש ודאי זקוק הוא לראות את הדברים באור זה.

שואלים האפיקורסים והספקנים: אם כל זה נכון איפה היו עד כה פירות החינוך הזה ומדוע מוצאים אנו גם בין "הדתיים" אנשים אשר אין כל קדושה במעשי ידיהם ואין כל מוטריות ברדיפת הבצע שלהם?

על כך אנו משיבים: נכון הוא לבושתנו ולחרפתנו כי קיימים אנ-שים הקוראים את עצמם "דתיים" מפני שהם שומרים על כל מצוה קלה כחמורה — במידה שהמדובר הוא במצוות שבין אדם למקום, ומזלזלים הם במצוות שבין אדם לחברו. שונאי הדת מגזימים בהבלטת המקרים, אבל אין להכחיש כי הם קיימים. איך הם נולדו? וכיצד אפ-שר ליהודי שומר-תורה המאמין באלוהים לעשות כך? שאלות אלו יש להן תשובה: עמנו נרדף באכזריות במשך אלפיים שנות גולה. אומות העולם הרגו וגרשו את היהודים, שדדו אותם ועינו אותם. בהרבה ארצות איפשרו רק השוחד והערמה הצלת חיי נרדפים על צוארם וגידול בניהם ובנותיהם. אין ספק כי תוצאות אלו של הגולה הטביעו את חותמן על בני עמנו. לפעמים מכירים ביושרם או אי

יושרם של אנשים אם מגולה זו או אחרת הם באים. יותר קל היה להחזיק במוסריות בארצות אשר הרדיפות היו קלות מאשר בארצות של רדיפות רצופות קשות ואכזריות. יש להצטער צער רב שאוירא דארץ ישראל לא תמיד שינה את האנשים הללו ושהתופעות הגלותיות הללו עוד קיימות, אם כי לא מעטים מבניהם או בנותיהם של המקול-קלים מצאו את הדרך הנכונה ונמצאים בין טובי הבנים הבונים.

### [ה] הודות למצוות נשארנו עם

תופעות מעציבות אלו אסור להן להאפיל על התוצאות הטובות של חינוך המצוות במשך כל הדורות. אילמלא היו החגים והמועדים והתפילות מחיים ומחזקים כל הזמן אז רצון העם להיות עם, להשאר עם גם בלי קרקע, בלי צבא, בלי ריבונות, היו הרדיפות וההתבוללות מוחקות אותנו ממפת העמים לפני הרבה מאות שנים. במה ההבדל בין העמים שנעלמו מעל בימת ההיסטוריה ובינינו. בחזק גופינו? בתנאי נדודים יותר קלים? בחוסר רצון של אויבינו להשמידנו ולהשכיח אותנו ואת זכרוננו? בוודאי לא בכל אלה! ההבדל הוא במצוות שעיצבו את דמותנו הלאומית. בלעדי ההפרדה מן העמים האחרים לרגל חוסר האפשרות להנשא ולהתחתן אתם או אפילו לאכול ולשתות אתם, בלי הלקח ההיסטורי שבתפילות ובחגים ובמועדים ברור שלא היינו מחזיקים מעמד בין העמים. אולם לא רק בחיים נשאר העם. נגד כל הנסיונות של עמים אחרים הצליח עם ישראל בכל צרותיו ובכל זמני הרדיפות לחנך את ילדיו להיות אנשים בעלי רמה תרבותית ומוסרית גבוהה. אחוז האנאלפבטים בין היהודים היה נמוך ביותר. יודעי ספר למדנים ותלמידי חכמים למכביר קמו בתנאים אשר בהם עמים אחרים היו מתדלדלים ברוחם ובנפשם. השירה העברית והפילוסופיה הדתית פרחו בזמן שיוצריהם לא ידעו כלל אם מחר עוד יהיו בחיים. האם אפשר לתאר יצירה כמו זו של הרמב"ם בכמותה ובאיכותה שתיעשה בתנאים כאלה שנעשתה בהם, אלא אם כן זוקפים את אישיותו על חש-בון חינוך של המצוות? האם יש בעם אחר הקבלה למהר"מ מרוטנבורג אשר חיבר את מיטב יצירתו בבית הכלא? האם היגר עם אחר מארץ לארץ כמו קדמונינו ונשא אתו את תרבותו כנכס יחידי שממנו לא נפרד?

האם אין אנו יודעים שעוני ורדיפות וצרות מעבירות את האדם על דעתו ורתו? האם לא למד קרל מרקס על פי מה שראה אצל עמים אחרים כי תרבות היא מיבנה אשר אפשר לבנותו רק על יסודות של חיים הומריים בריאים ויציבים? וכלום לא היה יכול לראות את ההיפך בעמנו – עמו? זמנין ההבדל הזה בינינו ובין האחרים? מפני שעמנו שמר על "והגית בו יומם ו לילה", על הציציות "למען תזכר" ו"ועל התפילין" לאות על ידיך", ומפני שבזמנים הקשים ביותר קראנו "לשבת עונג לקדוש ה' מכובד". נשארנו עם הודות למצוות והאמנו בעתיד הודות למצוות. נשארנו עם מאוחד, עם ה', דרך המצוות!

מניין המוסריות הגבוהה בזמן הרדיפות הקשות ביותר ובזמן עניינו ודלדולנו שהתבטאה בכל העבודה הסוציאלית המסונפת של עמנו; בתי יתומים ומושבי זקנים ותמחוי וקופות גמ"ח והכנסת כלה וביקור חולים וחברה קדישא. כל אלה מעידים על התוצאה של החינוך אשר הושג על-פי התורה והמצוות. ומי אינו זוכר בגאווה את אלפי הדמויות האציליות של גדולי עמנו ומנהיגי הרוחניים, הנביאים, התנאים והאמוראים ועד לרבנים ולאדמו"רים בדורנו. את כל האישים בעלי הרמה המוסרית אשר עליהם מספרים האגדה והפולקלור והספרות, עד לספורי פרץ ועגנון והרב מימון. באיזה עם אפשר למצוא עושר כזה של צדיקים וחסידים, אנשים ונשים צדקניות. החינוך אשר עמנו קיבל על-ידי המצוות שינה את אופיו תכלית שינוי.

היהודי המאמין, שומר תורה ומצוות, אל נא יתן לאחרים לעורר בקרבנו רגשי נחיתות. אל ישכח מה שנאמר כי "יותר משישראל שמרו את השבת שמרה השבת את ישראל". כל עוד שמרנו על הלכות נידה ומקואות נשאר הבית הישראלי לאות ולמופת, ומעת שזילזלנו בהן ירדנו פלאים. לבאים לדרוש טעמי מצוות בדורנו יש לומר: הבינו את התפקיד החינוכי של המצוות, חנכו עצמכם בלב שלם בחינוך זה, למדו מן המצוות ושימו אל לב לא להעמיד את ה"אני" לפני ה"אנחנו", קבלו מן המצוות את הלכה הלאומי, הסוציאלי, המוסרי והתרבותי הנובע מהן ותעלו עמכם את העם מעלה מעלה.

זאת היא תורת המצוות על רגל אחת – ואידך זיל גמור.